

Babérfűz - *Salix pentandra* L.

A régi rómaiaknál a latin "salix" szó a fűzfa neve, míg a görög eredetű "pentandra" jelentése (penta = öt, andro = hím, férfi) öthímes, amely a porzók számát jelöli. Szinoním nevei: *S. laurifolia* W., *S. lucida* WICKL., *S. tinctoria* SM., *S. tetrandra*. Magyar társnevei: babírfűz, veresfűz, keserűfűz, hanyifűz, öthímesfűz, borostyánfűz.

CHMELAR - MEUSEL (1978) szerint szűkebb értelmezésben az alapfaj a *S. pentandra* L., bővebb értelmezésben pedig fajcsoportról beszélhetünk, amelyben az alapfajon kívül következő fajok találhatók: *S. pseudopentandra* FLOD. (Kelet-Szibéria); *S. pentandroides* A. SKV. (Kaukázus); *S. paraplesia* C. SCHN. (Kína); *S. lucida* MUHL. (Észak-Amerika); *S. serissima* (BAILEY) FERN. (Észak-Amerika).

SOÓ (1970) a levél nagysága és alakja, az ágak állása, a barka és kocsánya hossza és alakja, a virágok ivarisága, a porzók száma szerint számos alakját ismerteti a fajnak.

Morfológiai leírás

A babérfűz cserjetermetű vagy kisebb fává nő. Magassága kedvező termőhelyen a 10-12 métert is elérheti. A magasabb előfordulásokban rendszerint cserje méreteket ér el. Laza koronájában az ágak felfelé állók. A kötött talajon található egyedek koronája lazább, mint a homoki területek egyedeinek. Kérge sima, szürke. Az idősebb törzs alsó részén hosszanti repedések találhatók. A nyírségi fák szürkésbarna kérge korábban repedezik.

Friss hajtásai fénylően kopaszok, sárgászöldek vagy világosbarnák. A fiatal vesszők többnyire ragadósak, alapjuknál törekenyek. A hajtások a rüggyel és a levéllyel együtt általában vörösen elszínesedők. Az elszínesedés sohasem teljes, csak a napnak kitett oldalon tapasztaljuk. A vesszők nem törekenyek, jól hégazhatók és fonhatók, de rövidek.

Fényes rügyei megnyúlt tojásdadok, kétoldalt lapítottak, ághoz simulók, csúcsuk kissé görbült, zöldes vagy vörösbarnák, fényesek.

A levél alakja a lándzsástól az elliptikusig rendkívüli változatosságot mutat. A levél éle finoman, sűrűn, mirigyesen fűrészes. A levélváll alatt a nyélen szemölcsök halmozottan találhatók. A levéllyel általában színesedő a hajtással együtt. A levél felszínén az erek sárga színűek, a főér feltűnő. A másodrendű erek a levél éle előtt harmadrendű erekre bomlanak, azaz nem futnak ki a levél széléig. Az erek a levél fonákán kiemelkednek. A 6-15 centiméteres levél kopasz, bőrszerű, felül fényesen sötét olajzöld. A hajtás felső részén a levelek nagyobbak, mint az alsó részen lévőek. Az alsó levelek hossza harmada a felső levelek hosszának. A kötött talajon található egyedek levelei többnyire a hajtások felső harmadában csoportosulnak, így a korona még lazább hatású. Rügyei a többi fűz után, május végén, június elején pattannak, ezért a legkésőbb bomló fűz. A friss levél ragadós. Őszi lombja sárga. A hervadó levelek fényüket megőrizve fakulnak és keserű mandula illatúak.

A virágzás a rügybomlás után később kezdődik, június második felében. A porzós fűzér vastag, a portok élénksárga, a porzók száma 5-12. A porzósálak töve vörös és szőrös.

A termős virágokban rövid kocsányú kopasz magház található, a bibeszál végén a húsos bibék oldalra hajlók. Nektárium a fejlett, jó mézélő. A barkák nyele nemezesen szőrös. A termés július-augusztusban érik. Bőven terem. Száraz nyarak végén termése hamar kovad. A felnyíló tok télen is (a következő év tavaszáig) a cserjén marad, ez segíti az egyedek felkutatását, mivel a félig kinyílt tokokból kiforduló szőrűstök messziről fehérlik. A nyírségi babérfüzek hamarabb lombosodnak, virágoznak és hoznak termést, mint a kötött talajon előforduló egyedek.

Szaporodása

Kétlaki növény, de előfordulnak olyan formák is, amelyek egylakiak, hím- és nőivarú illetve hímnős barkákkal. A megtermékenyítés főleg rovarmegporzással és részben szélbeporzással történik. A rügy május végén és június elején fakad. A virágzás június második felében indul és júliusban érik a termés. A termésfüzérek a következő év tavaszán is megtalálhatók a hajtásokon. Az egyes populációk között jelentős a virágzás idejének eltolódása, ezért a populációk közötti génkicserélődés korlátozott. Mint általában a füzek, hajtásról, gyökérről és tuskóról igen jól sarjadzik.

Elterjedése

Az Alpoktól Kelet-Szibériáig honos. A 45. szélességi foktól északra összefüggő areát képez. Kelet- és Nyugat-Európában foltszerű, reliktum előfordulásai vannak. Elterjedésének délnyugati szélén gyakran a hegységekbe húzódik, a síkságokon (pl. a Kárpát-medence belsejében) maradvány lápokban találjuk.

Hazai előfordulása

Rövidítések:

Régi herbáriumi adat: Exs. (TTM - Természettudományi Múzeum Növénytára; DT: DATE Növénytani Tanszék Növénytára); megerősítetlen irodalmi adat: Lit.; jelenleg is ismert (részben publikálatlan) előfordulások: Akt.

Észak-Alföld:

Exs.: Csaroda, Nyíres-tó (TTM: BOROS 1960); DT: Csaroda, "tőzegmohaláp" (DT: SIROKI 1960).

Lit.: Vámosatya, Bockerek-erdő (=Hamvas-tó) (SIMON 1957).

Akt.: Beregdaróc, Nyírestő (SIMON 1954, mára erősen megfogyatkozott); Beregdaróc, "vízállás" (10-12 egyed, EBESFALVI S. ex verb.), Beregdaróc (Kisasszony-erdő széléin - FINTHA 1994 -, TSZ-major mellett, Oltványos); Csaroda, Báltava (SIMON 1954, ma több tucat egyed); Csaroda, Kistó (több tucat egyed); Gelénes, Zsid-tó (SIMON 1954, FINTHA 1994, ma kb. száz egyed); Gelénes, Nyíres-patak (egy példány); Márokpapi, Navat-patak (egy példány); Kisszekeres, Borzovai-erdő (tucatnyi egyed, FINTHA I. ex verb., FINTHA 1994).

Tisztázandó (lappangó?) előfordulások: Gelénes (Tóoldal), Csaroda (Bence-tó), Kisszekeres környéke (FINTHA I. ex verb.); Tiszabecs - Penyige között (NAGY A. ex verb.).

Nyírség:

Exs.: Bátorliget (TTM: JÁVORKA 1952, BOROS 1926, SOÓ 1932, ÚJHELYI 1948, JÁVORKA - CSAPODY 1953, CSAPODY 1965, PAPP 1957, KÁRPÁTI 1932); Bátorliget, Aporliget (DT: SIROKI 1956, JENEI 1955); "Szabolcs m.", Gánás-tanya (TTM: SOÓ 1934 - mára biztosan kipusztult).

Lit.: Nyírábrány, Nagyláprét (kipusztult?, PAPP - DUDÁS 1989).

Akt.: Bátorliget (több tucat példány, 1993); Nyírábrány (Telek); Piricse (Júlia-liget, JAKAB - LESKU 1996).

Tisztázandó (lappangó?) előfordulások: Penészlek (Bivalyrét), Ömböly és Nyírbéltek fűzlápjai (SÁNDOR I. ex verb.).

Zempléni-hegység:

Exs.: Hejce, Nagymocsár (TTM: HULJÁK 1938, KISS 1937), Hejce, Fónyi-erdő rétje (TTM: KISS 1937).

Lit.: Hejce, Fónyi-erdő mocsaras rétje (KISS 1939).

Akt.: - .

Bükk:

Exs.: Diósgyőr, Tatárárok (TTM: BUDAI 1911).

Akt.: - .

Duna-vidék:

Lit.: Csepel-sziget (BORBÁS 1879).

Akt.: - .

Tapolcai-medence:

Lit.: Lesencetomaj (kipusztult, SOÓ 1970).

Akt.: - .

Hanság:

Exs.: Kapuvár, Éger-erdő - Királytó-major (TTM: ZÓLYOMI 1929, 1930, KÁRPÁTI - ZÓLYOMI 1931, BOROS 1952); Mosonszentjános (TTM: KÁRPÁTI - ZÓLYOMI 1931).

Akt.: - .

Kőhidai-medence:

Akt.: Sopronkőhida, Rákos-patak mente (KIRÁLY G. - KIRÁLY A. 1998).

Élőhelye

Elsősorban babérfüzes nyírlápokban (*Salici pentandrae-Betuletum pubescentis*), fűzlápokban (*Calamagrostio-Salicetum cinarae*), égerlápokban (*Dryopteridi-Alnetum*), gyapjasmagvú sásos tőzeglápokban (*Carici lasiocarpae-Sphagnetum*) találjuk. A meszes talajokat kerüli. E társulások a Nyírségben és az Észak-Alföldön olyan egyedi környezeti feltételeket teremtenek, amelyek lehetővé teszik a babérfűz tenyészetét. Itteni lelőhelyein megfigyelhető, hogy bár igényli a nedves, páratelt környezetet, úgy helyezkedik el, hogy koronáját hosszabb ideig érje napfény (a rekettyefüzesből kiemelkedő korona alatt az alsó ágak elhalnak). Potenciálisan előfordulhat mindazonokon a további területeken, ahol közel azonos feltételeket talál (pl. felszíni vízfolyások mentén, ligeterdők szélén).

Veszélyeztetettség, védettség

A Vörös Listák alapján Olaszország és Ausztria egyes tartományaiban veszélyeztetett fűzfaj. A Magyar Vöröskönyv az aktuálisan veszélyeztetett fajok közé sorolja. Azon fajok körét bővíti, amelyeknél a populációk egyedszáma és az állományok száma csökkenőben, az élőhelyek pusztulófélben vannak. Az Alföld valamikori nedves területeinek kiszáritásával egymástól elszigetelt állományokban élő faj, élőhelyét nehezen kivédhető környezeti hatások rombolják, ezért regionálisan (helyileg) kipusztulással veszélyeztetett fajnak tekinthetjük.

A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Miniszter 12/1993. (III.31.) KTM rendeletének (a védett és fokozottan védett növény- és állatfajokról, egyedeik értékéről) védett növényei között szerepel 10 ezer forintos eszmei értékkel.

Szerencsés lenne a babérfűz termőhelyek védetté nyilvánítása, rendszeres felülvizsgálata, kiegészítésük egyedszám és ivarmegoszlási adatokkal. Szükségesnek látszik az új előfordulások tükrében a potenciális előfordulási helyek feltárása. Meg kell vizsgálni az élőhelyek vizes rehabilitációjának lehetőségeit is. Az egyedek számának növelésében ki kell használni a faj igen jó sarjadzóképeségét (vegetatív szaporítás). Az élőhelyek körül alakuljon ki védőzóna, erdők létesítésével.

Irodalom

- BARTHA D. (1991): Vörös Lista. Magyarország veszélyeztetett és védett fa és cserjefajai. - Saját kiadás, Szombathely.
- BORBÁS V. (1879): Budapestnek és környékének növényzete. - Magy. Kir. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- BORBÁS V. (1900): A Balaton flórája. A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza és edényes növényzete. - Magyar Földrajzi Társulat Balaton-Bizottsága, Budapest, 431 pp.
- CHMELAŘ, J. - MEUSEL, W. (1976): Die Weiden Europas. Die Gattung *Salix*. - A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt, 143 pp.
- FINTHA I. (1994): Az Észak-Alföld edényes flórája. - TermészetBúvár Alapítvány Kiadó, Budapest.
- GENCSI Z. (1994.): A babérfűz. - Kézirat, Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron.

- GÖNCZY P. (1879): Pest megye és tájéka viránya. - M. K. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- JAKAB G. - LESKU B. (1996): Egy újabb ősláp a Nyírségben: A piricsei Júlia-liget botanikai értékei I. - *Kitaibelia* **1**(1): 46-55.
- KIRÁLY G. - KIRÁLY A. (1998): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez. - *Kitaibelia* **3**(1): 113-119.
- KISS Á. (1939): Adatok a hegyalja flórájához. - *Botanikai Közlemények* **36**: 181-278.
- RAKONCZAY Z. (szerk.) (1989): Vörös Könyv. - Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SIMON T. (1954): Montán elemek az Észak-Alföld flórájában és növénytakarójában III. - *Ann. Biol. Univ. Hung.* **2**: 279-286.
- SIMON T. (1957): Die Wälder des Nördlichen Alföld. - Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SOÓ R. (1970): A magyar flóra és vegetáció rendszertani növényföldrajzi kézikönyve IV. - Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ZÓLYOMI B. (1931): Adatok a Hanság flórájához. - *Botanikai Közlemények* **27**: 191-192.
- ZÓLYOMI B. (1934): A Hanság növényközvetkezeti. - *Vasi Szemle* **1**: 146-174.